

XORIJDA VA O‘ZBEKISTONDA IJTIMOIIY PEDAGOGIKANING RIVOJLANISH TARIXI

Tadjiyeva Kamola Yo‘ldosh qizi- University of Management and Future Technologies universiteti, pedagogika-psixologiya fakulteti 552-guruh 2 kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada xorijiy mamlakatlarda va O‘zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Xorij tajribasida ijtimoiy pedagogika tarixiy jarayonlar, turli ilmiy yondashuvlar va amaliy dasturlar bilan boyitilgan bo‘lsa, O‘zbekistonda bu soha asosan mustaqillik yillarida alohida yo‘nalish sifatida shakllandi. Maqolada ijtimoiy pedagogikaning asosiy tamoyillari, uni rivojlantirishga hissa qo‘shgan mutaxassislar, shuningdek, O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar yoritiladi. Ijtimoiy pedagogikaning bugungi jamiyatdagi roli va ahamiyati ham batafsil ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy pedagogika, tarbiya, jamiyat, pedagogik muhit, ijtimoiy muammolar, bolalar huquqlari, sotsial ish, ta‘lim islohotlari, O‘zbekiston, xorijiy tajriba.

Kirish

Ijtimoiy pedagogika – bu insonning jamiyat bilan o‘zaro aloqalarini, uning ijtimoiy muhitga moslashish jarayonini o‘rganuvchi fan sohasi bo‘lib, u ta‘lim va tarbiya jarayonini ijtimoiy kontekstda tahlil qiladi. Ushbu soha inson hayotining turli bosqichlarida, ayniqsa, bolalar va yoshlar tarbiyasida muhim rol o‘ynaydi. Ijtimoiy pedagogika nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham ahamiyatli bo‘lib, uning asosiy maqsadi jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilish, bolalar va yoshlarni ijtimoiy hayotga moslashtirishdan iborat.

Ijtimoiy pedagogikaning shakllanishi va rivojlanish tarixi har bir mamlakatda turlicha kechgan. Ayrim davlatlarda u mustaqil fan sifatida qaralgan bo‘lsa, boshqalarda u sotsial ish yoki umumiy pedagogika tarkibida rivojlangan. Masalan, Germaniya, Rossiya va AQShda ijtimoiy pedagogika nazariy asoslarga ega bo‘lib,

amaliyotda keng qo'llanilgan. O'zbekistonda esa bu yo'nalish mustaqillik yillarida rivojlana boshladi va hozirgi kunda ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismiga aylanmoqda.

Ushbu maqolada xorijiy mamlakatlar va O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tahlil qilinadi. Xorijiy tajriba va O'zbekiston tajribasi solishtirilib, ularning o'xshash va farqli jihatlari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ijtimoiy pedagogikaning bugungi kundagi dolzarbligi va uning jamiyatdagi o'rni tahlil etiladi.

Xorijda ijtimoiy pedagogikaning shakllanishi va rivojlanishi

Ijtimoiy pedagogika jamiyat va inson o'rtasidagi o'zaro ta'sirni o'rganadigan muhim fan sohasi bo'lib, uning rivojlanish jarayoni dunyoning turli mamlakatlarida turlicha kechgan. Tarixan ijtimoiy pedagogika g'oyasi qadimiy falsafiy va diniy qarashlarga asoslangan bo'lsa, keyinchalik u ilmiy-nazariy yondashuvlar va amaliy tajribalar orqali takomillashdi. Bugungi kunda ijtimoiy pedagogika turli mamlakatlarda farqli model va tizimlarga ega bo'lsa-da, uning asosiy maqsadi insonning ijtimoiy muhitga moslashuvini ta'minlash, tarbiyasi va ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlashdan iboratdir.

Ijtimoiy pedagogika g'oyalarining ildizlari qadimgi dunyo falsafasiga borib taqaladi. Yunon faylasuflari, jumladan, Platon va Aristotel, tarbiyaning ijtimoiy ahamiyatini ta'kidlab, inson faqat jamiyat bilan o'zaro aloqada bo'lgandagina to'laqonli shaxs sifatida shakllanishi mumkinligini ilgari surishgan. Platonning "Ideal davlat" asarida ta'lim va tarbiya davlat nazoratida bo'lishi kerakligi ta'kidlangan bo'lsa, Aristotel esa inson tarbiyasini oilaviy va ijtimoiy muhit bilan bog'lagan.

O'rta asrlar davrida esa ijtimoiy pedagogika diniy g'oyalarga asoslangan holda rivojlandi. Masalan, xristian cherkovlari va islom madrasalarida ijtimoiy tarbiya axloqiy va diniy qoidalar orqali shakllantirilgan. Bu davrda yetim bolalar va kam ta'minlangan oilalarning farzandlarini tarbiyalash bo'yicha ilk ijtimoiy institutlar vujudga kela boshladi.

XIX asrga kelib, ijtimoiy pedagogika alohida fan sifatida shakllana boshladi. Germaniya bu sohada yetakchi davlatlardan biri bo'lib, aynan shu yerda ijtimoiy

pedagogikaning nazariy asoslari yaratilgan. Paulus Natorp (1854–1924) ijtimoiy pedagogikaning ilmiy asoslarini ishlab chiqib, uni jamiyat va shaxs oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlik doirasida tahlil qilgan. Uning fikricha, inson tarbiyasi individual emas, balki ijtimoiy jarayon boʻlib, har bir inson jamiyatning bir qismi sifatida tarbiyalanishi lozim.

Keyinchalik nemis pedagogi Hermann Nohl ijtimoiy pedagogikaning amaliy jihatlariga eʼtibor qaratib, bolalar va yoshlar bilan ishlashning yangi metodlarini ishlab chiqdi. Uning yondashuvi asosan ijtimoiy muammolar, masalan, yetim bolalar, nogiron bolalar va muammoli oilalarning farzandlari bilan ishlashga qaratilgan edi.

Rossiyada ijtimoiy pedagogikaning shakllanishi XX asr boshlariga toʻgʻri keladi. Bu borada Konstantin Dmitriyevich Ushinskiy va Anton Semyonovich Makarenko muhim rol oʻynagan. Ushinskiy tarbiyaning ijtimoiy muhitga bogʻliqligini taʼkidlab, davlat tomonidan qoʻllab-quvvatlanadigan tarbiya tizimini rivojlantirishni ilgari surgan.

Makarenko esa qiyin tarbiyalanadigan bolalar bilan ishlash metodologiyasini ishlab chiqib, ijtimoiy pedagogikaning amaliy jihatlariga katta eʼtibor qaratdi. U Sovet davrida bolalar tarbiyasi uchun maxsus mehnat koloniyalari tizimini yaratib, yoshlarni jamiyatga moslashtirishda mehnat tarbiyasini asosiy usul sifatida qoʻllagan.

Sovet Ittifoqi davrida ijtimoiy pedagogika maktab tizimiga kiritilib, bolalar va oʻsmirlar bilan ishlash boʻyicha maxsus metodikalar ishlab chiqildi. Yetim bolalar, qiyin tarbiyalanadigan yoshlar, ijtimoiy muammolarga duch kelgan oilalar farzandlari bilan ishlash davlat siyosatining muhim yoʻnalishiga aylandi.

AQSh va Gʻarbiy Yevropada ijtimoiy pedagogika asosan sotsial ish (social work) sohasi bilan bogʻliq tarzda rivojlangan. AQShda Jane Addams tomonidan tashkil etilgan Hull House (1889) modeli ijtimoiy pedagogikaning amaliy rivojlanishida katta ahamiyat kasb etgan. Ushbu markaz urbanizatsiya natijasida muammolarga duch kelgan oilalar va muhojir bolalarga yordam koʻrsatish uchun tashkil etilgan boʻlib, zamonaviy ijtimoiy pedagogika tizimining ilk namunalaridan biri boʻlib xizmat qilgan.

Bugungi kunda AQShda ijtimoiy pedagogika maktab tizimi, bolalar huquqlari himoyasi, ijtimoiy adaptatsiya markazlari va psixologik maslahat xizmatlari orqali amalga oshirilmoqda. Yevropa mamlakatlarida esa ijtimoiy pedagogika sotsial ish va ta'lim tizimi bilan uzviy bog'liq bo'lib, maktabdan tashqari ta'lim muassasalari, oilaviy ijtimoiy xizmatlar va yetim bolalar bilan ishlashda keng qo'llaniladi. Bugungi kunda ijtimoiy pedagogika dunyo bo'ylab turli formatlarda rivojlanmoqda. Yevropa mamlakatlarida bu soha Germaniya modeli asosida shakllangan bo'lib, davlat va nodavlat tashkilotlari tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Skandinaviya davlatlarida esa ijtimoiy pedagogika oilaviy tarbiya va farzand asrab olish jarayonlariga integratsiyalangan.

Yaponiya va Janubiy Koreya kabi Osiyo mamlakatlarida esa ijtimoiy pedagogika innovatsion yondashuvlar bilan rivojlanib, texnologiyalar va psixologik maslahat xizmatlari orqali qo'llanilmoqda. Xalqaro miqyosda UNESCO va UNICEF kabi tashkilotlar ijtimoiy pedagogika bo'yicha turli dasturlar ishlab chiqib, bolalar huquqlari, ta'lim va tarbiya masalalariga global yondashuvni shakllantirishga harakat qilmoqda.

Xorijiy tajribada ijtimoiy pedagogika turli mamlakatlarda o'ziga xos yo'nalishlarda rivojlangan bo'lsa-da, uning asosiy maqsadi – insonni jamiyatga moslashtirish, ijtimoiy muammolarni hal qilish va ta'lim jarayonini qo'llab-quvvatlashdan iboratdir. Germaniya, Rossiya, AQSh va G'arbiy Yevropa mamlakatlaridagi tajribalar O'zbekistonda ijtimoiy pedagogika rivojlanishiga ham ta'sir ko'rsatgan bo'lib, bugungi kunda bu soha tobora takomillashib bormoqda.

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogika sohasining rivojlanishi asosan mustaqillik yillariga to'g'ri keladi. Sovet davrida pedagogika umumiy ta'lim tizimining tarkibiy qismi sifatida shakllangan bo'lsa-da, ijtimoiy pedagogika alohida yo'nalish sifatida kam e'tibor qaratilgan sohalardan biri edi. Mustaqillikdan so'ng, O'zbekiston o'zining milliy ta'lim tizimini isloh qilish, jamiyatning ijtimoiy ehtiyojlariga mos keladigan pedagogik yondashuvlarni rivojlantirish yo'nalishida yangi qadamlar qo'ya boshladi. Bugungi kunda ijtimoiy pedagogika mamlakatda ta'lim, tarbiya, ijtimoiy

himoya va yoshlarning ijtimoiy moslashuvi bilan bog'liq sohalarda faol rivojlanmoqda.

Sovet Ittifoqi tarkibida bo'lgan davrda O'zbekistonda pedagogika asosan umumiy ta'lim jarayoni bilan bog'langan bo'lib, uning asosiy vazifasi yosh avlodni kommunistik mafkura asosida tarbiyalashga qaratilgan edi. Sovet pedagogikasi bolalarni ma'naviy va jismoniy tarbiyalash, ijtimoiy hayotga moslashtirish, mehnatga tayyorlash kabi yo'nalishlarga urg'u berardi. Shu sababli, ijtimoiy pedagogika aniq fan sifatida emas, balki maktab pedagogikasi doirasida rivojlangan.

Bu davrda ijtimoiy tarbiya asosan "Pioner tashkilotlari", "Komsomol harakati" va boshqa bolalar hamda yoshlar uyushmalari orqali amalga oshirilgan. Yetim bolalar va kam ta'minlangan oilalar farzandlari uchun maxsus maktab-internatlar, bolalar uylari va maxsus ta'lim muassasalari tashkil etilgan bo'lib, ular davlat nazorati ostida edi.

Sovet Ittifoqining parchalanishi bilan ushbu tizim inqirozga uchradi va O'zbekiston oldida yangi pedagogik modelni yaratish zarurati paydo bo'ldi.

1991-yilda O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ta'lim va tarbiya tizimida tub o'zgarishlar amalga oshirildi. Davlat yosh avlodni milliy an'analar, ma'naviy qadriyatlar asosida tarbiyalashni maqsad qilib qo'ydi. Ijtimoiy pedagogika yangi yo'nalish sifatida rivojlana boshladi va uning asosiy tamoyillari quyidagicha shakllandi:

- Har bir bola va yoshning ijtimoiy muhitga moslashishini qo'llab-quvvatlash
- Oilaviy tarbiyaning ahamiyatini oshirish
- Yetim bolalar, nogiron bolalar va ijtimoiy himoyaga muhtoj yoshlar bilan ishlash
- Ta'lim muassasalarida psixologik va pedagogik yordam ko'rsatish

1997-yilda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida" qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" ijtimoiy pedagogikaning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Ushbu hujjatlar ta'limni modernizatsiya qilish, yoshlarni har tomonlama rivojlantirish va ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan edi.

O'zbekistonda ijtimoiy pedagoglar maktablarda, litseylarda va kollejlarda bolalar bilan individual ishlash, ularning psixologik va ijtimoiy muammolarini hal etish bo'yicha faoliyat olib borishmoqda. Maktablarda psixolog va ijtimoiy pedagoglar joriy qilinib, o'quvchilar bilan ishlash tizimi takomillashtirildi. Jumladan:

- Maxsus ijtimoiy xizmatlar orqali kam ta'minlangan, nogiron yoki ijtimoiy muammolarga duch kelgan bolalar bilan ishlash yo'lga qo'yildi.
- Maktab psixologik xizmatlari o'quvchilarning ruhiy holati va ijtimoiy moslashuvini yaxshilash uchun faoliyat yuritmoqda.
- Ota-onalar va o'qituvchilarga ijtimoiy pedagoglar tomonidan maslahat va tavsiyalar berilmoqda.

O'zbekistonda yetim bolalar, ijtimoiy himoyaga muhtoj oilalar farzandlari va nogiron bolalar uchun maxsus ta'lim muassasalari faoliyat yuritmoqda. Xususan, quyidagilar amalga oshirilmoqda: "Mehribonlik uylari" va "SOS bolalar shaharchalari" tizimi orqali yetim va ota-onasiz qolgan bolalar ijtimoiy himoya ostiga olinmoqda. Nogiron bolalar uchun maxsus maktablar va rehabilitatsiya markazlari tashkil etilgan bo'lib, bu yerda ijtimoiy pedagoglar bolalarning jamiyatga moslashishi uchun maxsus metodlardan foydalanishmoqda.

O'zbekistonda yoshlarning kelajak kasbini to'g'ri tanlash va ijtimoiy hayotga moslashuvini yaxshilash maqsadida:

- "Yoshlar – kelajagimiz" davlat dasturi doirasida yoshlarni qo'llab-quvvatlash choralari ishlab chiqilgan.
- O'zbekiston Yoshlar Ittifoqi yoshlarni kasbga yo'naltirish va ijtimoiy muammolarni hal etishda faol ishtirok etmoqda.
- "Ish bilan bandlik dasturi" orqali yoshlar mehnat bozoriga integratsiya qilinmoqda.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ijtimoiy pedagogika bo'yicha ilmiy tadqiqotlar va o'quv dasturlari jadal rivojlanmoqda. Pedagogika oliygohlarida ijtimoiy pedagogika yo'nalishlari ochilib, mutaxassislar tayyorlanmoqda. O'zbekiston Milliy universiteti, Toshkent davlat pedagogika universiteti va boshqa oliygohlarda ijtimoiy pedagogika yo'nalishlari joriy etilgan. Ilmiy tadqiqot institutlari

tomonidan ijtimoiy pedagogikaning dolzarb masalalari bo'yicha izlanishlar olib borilmoqda. Xalqaro tajribalar asosida yangi o'quv dasturlari va metodologiyalar ishlab chiqilmoqda.

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogika sohasining rivojlanishi mustaqillik yillaridan so'ng faol yo'lga qo'yildi. Maktab ta'limidan tortib, yoshlar siyosati, yetim bolalar himoyasi, bandlik va kasbga yo'naltirishgacha bo'lgan ko'plab yo'nalishlar bo'yicha ijtimoiy pedagogikaning muhim o'rni bor. Hozirgi kunda bu soha zamonaviy talablar asosida rivojlanib, xalqaro tajribalar bilan boyitilmoqda.

Xulosa

Ijtimoiy pedagogika jamiyatning ijtimoiy va pedagogik ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi muhim soha bo'lib, uning rivojlanishi har bir mamlakatning ta'lim va tarbiya tizimiga bog'liq. Xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, bu yo'nalish ijtimoiy adolatni ta'minlash, yetim bolalar, nogiron shaxslar, ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj qatlamlarni qo'llab-quvvatlash hamda yoshlarni jamiyatga integratsiya qilish kabi muhim vazifalarni bajaradi.

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi mustaqillik yillaridan so'ng yangi bosqichga chiqdi. Davlat tomonidan qabul qilingan ta'lim va tarbiya sohasidagi islohotlar, yoshlar siyosati, ijtimoiy himoya tizimining takomillashtirilishi hamda ilmiy tadqiqotlar bu sohaga katta e'tibor qaratilayotganidan dalolat beradi. Xususan, maktab va oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy pedagogik xizmatlarning kengayishi, ijtimoiy himoyaga muhtoj bolalar va yoshlarga ko'rsatilayotgan yordam, kasbga yo'naltirish va bandlik masalalariga qaratilgan loyihalar ijtimoiy pedagogikaning amaliy jihatdan rivojlanayotganini ko'rsatmoqda.

Kelajakda O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning yanada takomillashuvi uchun xalqaro tajribalarni o'rganish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, ijtimoiy pedagoglarning malakasini oshirish va ilmiy izlanishlarni kengaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Ijtimoiy pedagogikaning rivoji nafaqat yosh avlod tarbiyasiga, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligiga ham bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, bu sohani yanada rivojlantirish orqali O'zbekistonning ta'lim va tarbiya tizimi sifat jihatdan yangi bosqichga ko'tarilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sulaymon Amirqulovich Xaydarov. (2024). O'quvchilarni tarbiyashda ijtimoiy fanlarni o'qitishni didaktik imkoniyatlari. SCIENCE AND EDUCATION SCIENTIFIC JOURNAL. 5.1.B.271-275.
2. Хайдаров, С. (2023). Pedagogik faoliyatda o'qituvchi o'zida kompetentlik sifatlarini shakillantirishi. Цифровизация современного образования: проблема и решение, 1(1), 64–67.
3. Хайдаров, С. А. (2023). ТАРИХ ДАРСЛАРИДА САНЪАТ АСАРЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ УСУЛЛАРИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(1/2), 92-96.
4. Хайдаров С. (2024). Spiritual influence on child education in families. Web of Teachers: Inderscience Research. 2 (11). 203-205.
5. Хайдаров С. (2025). Оилаларда фарзанд тарбиясига рухий таъсир ўтказиш. Modern Education and Development. 3 (17). 23-27.
6. Khaydarov S.A. (2025). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. Modern Education and Development. 3 (17). 28-33.
7. Xaydarov S.A. (2025). Ijtimoiy-gumanitar fanlarda raqamli metodlardan foydalanish yo'llari. NEW RENAISSANCE international scientific journal. 2(1). 91-94.
8. Xaydarov S.A. (2025). Yoshlarda vatanparvarlik hissini tarbiyalashda Boburnoma asariga ishlangan miniatyuralarning ahamiyati. Til va adabiyot.uz. 2.11-12.